

OSMANLI DÖNEMİ ARAP ŞAIRLERİNDEN AHMED EL-İNÂYÂTÎ

I. HAYATI

Ahmed el-İnâyâtî'nin asıl adı Ahmed b. Ahmed b. Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdülkerîm en-Nâblûsî olup, el'İnâyâtî lâkabıyla meşhur olmuştur.¹ Ayrıca İbn Mekkî olarak da bilinir.² Babası Ebu'l-İnâyât aslen Nâblûslu olup Mekke'ye yerleşerek oradan evlenmiştir.³ Babasına nisbetle el'İnâyâtî lâkabını alan Ahmed el'İnâyâtî, 932/1525 yılında⁴ Mekke'de doğmuştur.⁵

Çocukluğuna dair bilgi elde edilemeyen el'İnâyâtî'nin ilk dönemlerini Hiçaz'da geçirdiği anlaşılmaktadır. Ancak gençliğinde tıpkı bir seyyah gibi dolaşarak Halep, Trablus, Şam, Kudüs, Hama, Humus, Safed ve Gazze gibi birçok yeri gezmiş sonunda 986/1578 yılında Dimeşk'e yerleşmeye⁶ karar vermiştir. Kaynaklar onun Dimeşk'te önceleri Hişâm b. Abdülmelik Mescidi'nde⁷ oturduğunu bir

Mehmet Mesut ERGİN

Dr., Dicle Ü. İlahiyat Fakültesi

¹ el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-Eser fî A'yânî'l-Kamî'l-Hâdî 'Aşer*, 3. bs., Beyrut, 1988, I, 166; el-Hafacî, *Reyhânetü'l-Elibba' ve Zehretü'l-Hayâtî'd-Dünyâ*, Thk: Muhammed Abdülfettâh el-Hulu, I. bs., Mısır, 1967, I, 17; Necmüddîn el-Gazzî, *Lutfu's-Semer ve Katfu's-Semer*, Thk.: Mahmûd eş-Şeyh, Dimeşk, 1981, I, 280; el-Burînî, *Terâcimü'l-A'yân min Ebnâ'i'z-Zemân*, Thk: Salâhuddîn el-Müneccid, Dimeşk, 1959, I, 92; İsmail Paşa el-Bağdâdî, *İdâhu'l-Meknûn fî'z-Zeyli 'alâ Keşfi'z-Zunûn*, Beyrut, 1982, I, 520; Hayreddîn ez-Ziriklî, *el-'Alâm*, 9. bs. Beyrut, 1990, I, 92; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifîn*, I. bs., Beyrut, 1993, I, 95; C. Brockelmann, *Geschichte der Arabischen Litteratur*, E. J. Brill, Leiden, 1943, II, 351; Muhammed Mutî el-Hâfiz-Nizâr Abaza, *'Ulemâü Dimeşk ve A'yânühâ fî'l-Kamî'l-Hâdî 'Aşer el-Hicrî*, I. bs., Dimeşk, 2000, I, 156.

² Necmüddîn el-Gazzî, *Lutfu's-Semer*, I, 280.

³ el-Burînî, *age*, I, 92.

⁴ Muhammed b. Abdurrahman İbn el-Gazzî, *Divânü'l-İslâm*, Thk: Seyyid Kesrevî Hasan, I. bs., Beyrut, 1990, III, 307; Ömer Rıza Kehhâle, *age*, I, 95; Muhammed Mutî el-Hâfiz-Nizâr Abaza, *age*, I, 156.

⁵ el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-Eser*, I, 166; el-Hafacî, *age*, I, 17; Necmüddîn el-Gazzî, *Lutfu's-Semer*, I, 280; el-Burînî, *age*, I, 92; İsmail Paşa el-Bağdâdî, *İdâhu'l-Meknûn*, I, 520; İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-Ârifîn*, V, 176; Hayreddîn ez-Ziriklî, *age*, I, 88; Ömer Rıza Kehhâle, *age*, I, 95; Muhammed Mutî el-Hâfiz-Nizâr Abaza, *age*, I, 156; Muhammed b. Abdurrahman İbn el-Gazzî, *age*, III, .

⁶ el-Burînî, *age*, I, 92; Necmüddîn el-Gazzî, *Lutfu's-Semer*, I, 280.

⁷ Hişâm b. Abdülmelik Mescidi: Dimeşk'te Bugünkü Mithat Paşa Çarşısı'nın batı tarafında bulunan ve halk arasında Hişâm Mescidi olarak bilinen yapı, 831/1429 yılında yeniden inşa edilmiş olup, farklı zaman dilimlerinde restore edilmiştir. Bkz. Kuteybe eş-Şihâbî, *Mu'cemü Dimeşk et-Târîhi*, Dimeşk, 1999, II, 224.

müddet sonra oradan ayrılarak Badraiyye Medresesi'ne⁸ intikal ettiğini ve hayatının sonuna kadar burada yaşadığını zikretmektedir.

Halk arasında büyük bir üne sahip olan ve kahveye olan tutkusuyla bilinen ayrıca afyonun bir türü olan berşi kullandığı da söylenen⁹ Ahmed el-'Înâyâtî, güneşin doğuşuyla birlikte Dimeşk'te bulunan kahvelerden birine giderek orada kahve içer, daha sonra da yazmaya başlardı.¹⁰

Ekonomik bakımdan sıkıntılar çeken şair, dünyasından yana pek şanslı sayılmazdı.¹¹ Ahmed el-'Înâyâtî, sıradan bir şair olmamasına rağmen hayatı yoksulluk içinde geçmiş yaşamı boyunca da evlenmemiştir.¹²

Güzel hattı bulunan el-'Înâyâtî'nin mesleği nessâhlıktı. Geçimini bu yolla temin etmekteydi.¹³ Daha çok şiir divanlarını istinsah ediyordu.¹⁴

Yaşamının büyük bölümünü Dimeşk'te geçiren Ahmed el-'Înâyâtî, el-Burînî¹⁵ gibi dönemin önde gelen şairleriyle dostluk kurmakla birlikte, Muhammed es-Sâlihî el-Hilâlî¹⁶ gibi bazılarına karşı da hasmane duygular taşımıştır.¹⁷

Ahmed el-'Înâyâtî'nin ölüm tarihi hakkında *Me'adinü'z-Zeheb*'in yazarı Ebul-Vefâ' el-'Urdî¹⁸ onun 1008/1599 yılında öldüğünü sandığını,¹⁹ Necmüddîn el-Gazzî

⁸ Badraiyye Medresesi: Günümüze kadar varlığını sürdürebilen bu yapı Dimeşk'te olup, 654/1256 yılında Eyyûbîler döneminde Kadı Necmüddîn Ebû Muhammed Abdullah el-Badraî tarafından yaptırılmıştır. Bkz. Kuteybe eş-Şihâbî, *age*, II, 172.

⁹ Ebu'l-Vefâ' el-'Urdî, *Me'adinü'z-Zeheb fi'l-A'yânî'l-Müşerrefeti bihim Haleb*, Thk: Muhammed Altuncî, I. bs., Halep, 1987, s. 121.

¹⁰ el-Burînî, *age*, I, 93; Necmüddîn el-Gazzî, *Lutfu's-Semer*, I, 281.

¹¹ Necmüddîn el-Gazzî, *Lutfu's-Semer*, I, 288.

¹² Ae., I, 108.

¹³ Ae., I, 281.

¹⁴ Ae., I, 281

¹⁵ Hasan el-Burînî (963/1555–1024/1615): Safûriye'de doğup Dimeşk'e yerleşen dönemin ünlü şair, edip ve tarihçilerinden. Osmanlı dönemi Arap edebiyatına ışık tutan *Terâcimü'l-A'yân min Ebnâ'iz-Zemân* adlı önemli biyografik eserin de sahibidir. Bkz. el-Burînî, *age*, I, 65; el-Hafacî, *age*, I, 42; el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-Eser*, II, 51; Necmüddîn el-Gazzî, *Lutfu's-Semer*, I, 355; Ömer Rıza Kehhâle, *age*, I, 589.

¹⁶ Bu isimde iki şahıs bulunmaktadır. Birincisi: Muhammed b. Necmüddîn b. Muhammed Şemsüddîn es-Sâlihî el-Hilâlî (956/1549–1012/1603): İlim tahsili için pek çok yerde bulunan Dimeşkli şair, âlim ve ediplerden. Bkz. Necmüddîn el-Gazzî, *Lutfu's-Semer*, I, 162; el-Hafacî, *age*, I, 27; el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-Eser*, IV, 239. Diğeri ise: Muhammed b. Osman b. Emînüddîn es-Sâlihî el-Hilâlî (950/1543–1004/1596): Hicivleriyle ünlü Dimeşkli şair ve ediplerden olup yukarıdaki Hilâlî'nin amcası oğludur. Bkz. Necmüddîn el-Gazzî, *Lutfu's-Semer*, I, 131; el-Muhibbî, *Nefhatu'r-Reyhâne ve Raşhatü Tilâ'il-Hâne*, Thk: Muhammed Abdülfettâh el-Hulu, I. bs., Mısır, 1968, 30; el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-Eser*, IV, 34; el-Burînî, *age*, II, 88. Her ikisi de el-'Înâyâtî'nin muasırdır. Bu kişi, kuvvetle muhtemelen özellikle hicivleriyle ünlü olması hasebiyle toplumda birçok kişinin nefretini kazanmış olan ikinci Hilâlî'dir.

¹⁷ el-Burînî, *age*, I, 94.

¹⁸ Ebu'l-Vefâ' el-'Urdî (993/1585 – 1071/1660): Asıl adı Muhammed b. Abdülvehhâb b. İbrahim el-'Urdî el-Halebî olup Halepli önemli şairlerden biridir. Bkz. el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-Eser*, IV, 89; Muhammed Râgîb et-Tabbâh, *l'âmü'n-Nübelâ fi Târîhi Halebi's-Şehbâ'*, el-Matbaatü'l-İlmiyye, Halep, 1923, VI, 289.

¹⁹ Ebu'l-Vefâ' el-'Urdî, *age*, s. 123.

ise kitabında aşağıdaki beyti delil olarak göstermesine rağmen muhtemelen yanlış hesaplama sonucunda 1013/1604'te öldüğünü²⁰ söylemektedir. Dolayısıyla bu konuda Ebu Bekr b. Mansûr el-Ömerî'nin²¹ bir şiirinde *te'rîh* sanatını kullanarak belirttiği tarihi onun ölüm tarihi olarak kesin bir şekilde kabul edebiliriz:²²

ماتَ العنایاتی بذُرِّ الحِجَى والموت طبعاً بالعنا بآتی
قال لسان الحزن من بعده تاریخه: "مات العنایاتی"²³

Akılların dolunayı olan el-'Înâyâtî öldü. Ölüm tabîî ki sıkıntıyla gelir
Sonrasında hüznün lisanı "el-'Înâyâtî öldü" dedi.

Buna göre Ahmed el-'Înâyâtî 1014/1605 tarihinde Dimeşk'te vefat etmiştir.

1.1. Edebî Kişiliği

XVI. yüzyılın son üç çeyreği ile XVII. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşayan Dimeşk'in önde gelen Arap şairlerinden birisi olarak kabul edilen Ahmed el-'Înâyâtî'nin gerek biyografik eserlerde ve gerekse edebiyat tarihlerinde, edebî kişiliği hakkında yeterince bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte yaşadığı devirde yazılmış bütün kaynaklar Ahmed el-'Înâyâtî'den daima saygıyla ve övgüyle söz ederek onun üst düzeyde iyi bir şair olduğunu belirtirler.

Bu konuda Ahmed el-'Înâyâtî'nin hayatına geniş bir şekilde yer veren el-Burînî şunları söylemektedir: "Ahmed el-'Înâyâtî, zamanın edebiyatçısı, asrın şairidir. Birçok ülke ve yer gezmiş, her alanda boy göstererek edebiyatta allâme, yüksek mertebelere ulaşma noktasında da en ideal kişilik oldu." el-Burînî, yine onun benzeri olamayan rakipsiz, usta bir edebiyatçı olarak tartışmasız güzel bir divan sahibi olduğunu²⁴ belirtmektedir.

Şairin hayatını kaleme alanlardan Necmüddîn el-Gazzî²⁵ ise Şerîf er-Radî, ve Mihyâr ed-Deylemî gibi hicrî V. yüzyılın ünlü şairleriyle kıyasladığı şiirini, sağlam, akıcı ve belîğ ifadelerle yüklü olarak tanımlamaktadır.²⁶

²⁰ Necmüddîn el-Gazzî, *Lutfu's-Semer*, I/289.

²¹ Ebu Bekr b. Mansûr el-Ömerî (ö: 1048/1638): Dimeşekli edip ve şair. Bkz. el-Burînî, *age*, I, 288; el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-Eser*, I, 99.

²² Necmüddîn el-Gazzî, *Lutfu's-Semer*, I/289; el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-Eser*, I, 170.

²³ Timak içerisinde bulunan beyitteki *te'rîh*'in açılımı şöyledir:

(مات: 40+1+400), (العنايآتی: 1+30+70+50+1+10+1+400+10)= 1014.

²⁴ el-Burînî, *age*, I, 92.

²⁵ Necmüddîn el-Gazzî Ebu'l-Mekârim el-'Amirî ed-Dimeşkî (977/1569–1061/1650): Dimeşekli şair ve edip. Osmanlı dönemi Arap edebiyatına ışık tutan *el-Kevâkibü's-Sâire* ve bunun zeyli olan *Lutfu's-Semer*'in müellifidir. Bkz. el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-Eser*, IV, 189; el-Muhibbî, *Nefhatu'r-Reyhâne*, I, 540; Necmeddîn el-Gazzî, *el-Kevâkibü's-Sâire bi A'yânî'l-Mie el-'Aşire*, Thk: Cebraîl Süleyman Cebbûr, Dâru'l-Âfâk el-Cedîde, 2. bs., Beyrut, 1979, I, K; Necmüddîn el-Gazzî, *Lutfu's-Semer*, I, 11.

²⁶ Necmüddîn el-Gazzî, *Lutfu's-Semer*, I/281.

el-Muhibbî²⁷ de *Hulâsatü'l-Eser* adlı eserinde Ahmed el-İnâyâtî'yi şiirinde şekil ve anlamı güzel bir şekilde buluşturabilen devrinin önde gelen şairlerinden biri olarak görmektedir.²⁸

el-Hafacî,²⁹ onun şiirinde büyük bir zarafet ve incelik gördüğünü;³⁰ Ebu'l-Vefâ' el-'Urdî ise Ahmed el-İnâyâtî'nin meşhur bir şair ve edebiyatçı olarak özellikle bilgisi, kabiliyeti, olgunluğu, edebî sanatlara vukûfiyeti, nazımlarında doğru ve anlam yüklü kelimeler kullanmasıyla ön plâna çıktığını³¹ söylemektedir.

Ahmed el-İnâyâtî'yle aynı asırda yaşamış, bu devir şiirini iyi bilen ve diğer şairleri de yakından tanıyan, öte taraftan Ahmed el-İnâyâtî'yi yaşadığı şiir ortamında en iyi değerlendirme imkânına sahip olan muasırlarının, onu döneminin en büyük şairi olarak görmeleri, el-İnâyâtî'nin daha hayattayken ne kadar büyük bir üne kavuştuğunu göstermesi bakımından önemlidir.

2. ESERLERİ

2.1. Şiir Dîvânı

Ahmed el-İnâyâtî'nin devrinde yazılmış kaynakların birçoğu,³² onun bir şiir dîvânı sahibi olduğunu ifade etmektedir. Bu divan henüz basılı olmayıp yazma nüshaları British Museum, Berlin³³ ve İtalya'da³⁴ bulunmaktadır.

2.2. ed-Düreru'l-Mudiyye fi'l-Ehlâki'l-Murdiyye

Bu kitap, edebiyatla ilgili olup halen yazma olarak Geothe Kütüphanesi'nde³⁵ bulunmaktadır.

²⁷ Muhammed Emîn b. Fadlullah b. Muhibbüddîn b. Muhammed el-Muhibbî (1061/1650 – 1111/1699) *Hulâsatü'l-Eser ve Neḫratu'r-Reyhâne* gibi Osmanlı dönemine ışık tutan eserlerin müellifi olup Dimeşk'te doğan el-Muhibbî, Dimeşk'in yetiştirdiği önemli tarihçilerinden birisi olmasının yanı sıra bir de şiir divanı olan büyük bir edip ve şair. Bkz. el-Murâdî, *Silku'd-Dürer fi A'yâni'l-Kami's-Sânî 'Aşer*, Thk: Ekrem Hasan el-'Ulebî, Dâru Sadir, Beyrut, 2001, IV, 102; İbn Şaşu, *Terâcümü Ba'di A'yâni Dimeşk*, Mür., Nahle Kalafat, Beyrut, 1886, s. 99; Leylâ es-Sabbâğ, *Min A'lâmi'l-Fikr'i-l'Arabî fi'l-'Asri'l-'Osmâniyyi'l-Ewel Muhammed el-Emînü'l-Muhibbî el-Mü'errih ve Kitâbühü Hulâsatü'l-Eser fi A'yâni'l-Kami'l-Hâdî 'Aşer*, Dimeşk, 1986, s.41.

²⁸ el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-Eser*, I, 166.

²⁹ Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ömer el-Hafacî (977/1569 – 1069/1658): Mısır'da doğup yetişen tarihçi, edip ve şair. Bir müddet İstanbul'da da kalan ve Selanik'te kadılık görevinde bulunan el-Hafacî, *Reyhânetü'l-Elibba'* adlı meşhur eserin de sahibidir. Bkz. el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-Eser*, I, 331, el-Hafacî, *age*, I, 4.

³⁰ el-Hafacî, *age*, I, 17.

³¹ Ebu'l-Vefâ' el-'Urdî, *age*, s. 120.

³² el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-Eser*, I, 166; el-Hafacî, *age*, I, 17; Necmüddîn el-Gazzî, *Lutfu's-Semer*, I, 280; el-Burînî, *age*, I, 108; İsmail Paşa el-Bağdâdî, *İdâhu'l-Meknûn*, I, 520; Hayreddîn ez-Zirikî, *age*, 9. bs., I, 88; Ömer Rıza Kehhâle, *age*, I, 95; GAL, II, 351-352.

³³ GAL, II, 352.

³⁴ Ae., II, 351.

³⁵ Ae., II, 352.

3. ŞİİRLERİ

Şairin divanı elimizde olmadığı için yaşadığı devirde yazılmış kaynaklarda yer alanlardan hareketle şiirlerinin ele alınıp incelenmesi uygun görülmüştür. Daha çocuk yaşlardayken şiir yazmaya başlayan Ahmed el-'Înâyâtî'nin, klâsik şiir konularından gazel, medih, ihvâniyyât ve mersiye türlerinde örnekler verdiği görülmektedir.

3.1. Gazel:

Ahmed el-'Înâyâtî'nin kaynaklarda yer alan şiirlerinin büyük kısmı gazeldir.

Onun gazellerinde söz konusu kadın, bazen bir sevgiliyi, bazen de duygularını sayesinde açığa vurduğu bir amacı simgelemektedir.

Ahmed el-'Înâyâtî, gazellerinde sevgiliyi fizikî olarak tanımlamakta, bu çerçevede eski şairlerin şiirlerinde yer alan anlam, teşbih ve betimlemelere benzer bir şekilde tavsif edilerek bize onun parlayan yüzünden, gözlerinden, yanaklarından ve ince belinden bahsetmektedir.³⁶

طَيْرٌ عَلَى الْعُصْنِ أَمْ هَمَزٌ عَلَى الْأَلْفِ	قَلْبِي عَلَى فَدَاكَ الْمَمْشُوقِ بِأَهْيَفِ
خُوَيْدِمٌ أَسْوَدٌ فِي الرُّوَضَةِ الْأَنْفِ	وَهَلْ سُوَيْدَاهُ أَمْ خَالَ بَحْدَاكَ أَمْ
أَمْ بَدْرٌ تَمَّ بَدَا فِي ظَلْمَةِ السُّدْفِ	وَهَذِهِ عُزَّةٌ فِي طُرَّةٍ طَلَعَتْ
رَ الشَّمْسِ وَهِيَ بَنُورٌ مِنْكَ غَيْرَ خَفِي	تَخْفَى النُّجُومُ بَنُورَ الْبَدْرِ وَهِيَ بَنُورُ
فَاعَجَبْ لَهُ كَيْفَ يَرْمِي السَّهْمَ بِالْهَدَفِ	يَطِيرُ قَلْبِي إِلَى الْخَاظَةِ شَعْفَا

"Fidan gibi selvi boyuna vurulan kalbim dala konan bir kuş mu, yoksa elifin üstündeki hemze mi?

Yoksa kalbin en derin noktası mı o, yoksa yanağındaki bir ben mi, yoksa muhteşem bir bahçedeki siyah bir hizmetçi mi o?

Bu perçemde parlıyayan beyazlık mı, yoksa zifiri karanlıkta ortaya çıkan dolunay mı o?

Yıldızlar ayın ışığıyla gizlenir, o ise güneşin ışığıyla ve senden aldığı ışıkla kaybolmaz.

Kalbim büyük bir aşkla gözlerine doğru uçmakta, bak ona, nasıl da hedefi vuruyor okla!"

Daha önce Ahmed el-'Înâyâtî'nin hayatının, yoksulluk içinde geçtiğini, yaşamı boyunca da evlenmediğine değinilmişti. Belki de bu nedenle şairimizin, tadına varamadığı birtakım güzellikleri, kadının fizikî güzelliklerini tasvir yoluyla

³⁶ el-Hafacî, age, I, 18.

elde etmeye çalıştığını, bundan dolayı da ona şiirlerinde çok geniş bir şekilde yer verdiğini³⁷ söylemek yerinde olacaktır.

Ahmed el-İnâÿâtî'nin sevgilisi ile olan ilişkileri de şiirinde açık bir şekilde görülmektedir. Şair aşağıda sevgilisine olan tutkusunu, çektiği ayrılık acısını, ızdırıp ve elemi, sevgilisinin kendisinden yüz çevirişini, sevgilisi için döktüğü gözyaşını dile getirerek onun kendisini ayakta tutan ruhu olduğunu ifade etmektedir:³⁸

إِنَّ الْمُحِبَّ عَنَاؤُهُ لَا يَبْرَحُ فِي الْقُرْبِ وَالْإِنْعَادِ فَهوَ مُبْرَحُ
الْقَلْبُ بِالشَّوْقِ الشَّدِيدِ مَجْرَحُ وَالطَّرْفُ بِالدَّمْعِ الْمَدِيدِ مُفْرَحُ
وإلى متى هذا الهوان من الهوى والله إن الموتَ منه أروح
قد كان جرح الصدِّ منك نكايه فأتى فراق بالذي هو أرح
ما أنت إلا الروح إن حُجِبَتْ فما للجسم غير الروح شيء يصلح

"Sevenin ızdırabı ister yakında olsun ister uzakta olsun bitmez. Zira o kırgındır.

Şiddetli bir özlemle kavru lan yaralı bir kalp, dinmeyen gözyaşlarıyla eriyen bir göz!

Sevgiden dolayı bu alçalma daha nereye kadar, Allah'a yemin olsun ki ölümü yeğlemek bundan iyidir!

Kuşku yok ki, senden yüz çevirmek yaralamıştı, ama daha acı olanı ise ayrılık oldu.

Ruhumsun sen, bu ruh ayrılırsa bedenden, ondan başka ayakta tutacak bir şey kalmaz cesetten."

Ahmed el-İnâÿâtî, yukarıda aşkın sembolü ve en önemli unsurlarından olan gözyaşını da sevginin olmazsa olmazlarından kabul ederek sıkıntılarını ve üzüntülerini dile getirmiştir.

O, maddî aşk olarak nitelenen hissî gazelin yanı sıra şairlerin utanç verici, açık ve müstehcen kelime ve kavramlar kullanmaktan kaçınarak yaşadıkları saf ve temiz sevgiyi duygulu hoş bir sedayla dile getirmeleri olarak tanımlanan afif aşka³⁹ dair şiirler de yazmıştır. Bu şiirlerinde aşk ve sevgide esas olanın acı çekmek olduğunu, uykusuz geçen gecelerin, acının ve gözyaşlarının da buna tanıklık etmesi gerektiğini, âşğın halinden ise ancak âşğkların anlayabileceğini söylemektedir:⁴⁰

³⁷ Halîl Kâsım Garîfî, eş-Şi'ru fî Bilâdi's-Şâm fî'l-'Asri'l-'Usmânî, (Risâletü ed-Doktora), Câmî'atü Dimeşk, Külliyyetü'l-Âdâb, Dimeşk, 1990, s. 157.

³⁸ el-Muhibbî, Hulâsatü'l-Eser, I, 168.

³⁹ Bekkâr, Yûsuf Hüseyn, İtticâhâtü'l-Gazel fî'l-Kami's-Sânî 'Aşer, 2. bs., 1981, s. 249.

⁴⁰ el-Burînî, age, I, 106.

شُهُودُ المحبة لا تُخْتَفِي وبارقةُ الشوقِ لم تُخْلَفِ
 فيا مُدْعِي العِشْقِ أَيْنَ الشُّهُودُ من الدمعِ والجسدِ المُذْنَفِ
 وَأَيْنَ الحنينُ وَأَيْنَ الأنينُ وَأَيْنَ الوفاءُ لمن لا يَفِي
 وما عرفَ العِشْقَ إلا فَنِي بغيرِ التعشُقِ لم يُعْرِفِ

"Aşkın şahitleri gizlenmez ve geride kalmaz özlemin ışıltısı.

Ey âşık olduğunu iddia eden kimse! Eriyip gitmekte olan vücudunla gözyaşlarından oluşan tanıklann nerede?

Nerede özlem? Nerede acı? Vefasız vefa yok mu?

Aşk ancak aşkla sınanan bilir."

el-'Înâyâtî, yukarıda sevgilisine karşı saf ve temiz duygular içerisinde olduğunu, ona bütün kalbiyle teslim olduğunu, ondan ayrı kalmanın kendisi için acı ve ızdırap demek olduğunu açık bir şekilde ifade etmektedir.

el-'Înâyâtî, gazelinde geleneksel yapıdan etkilenmekle beraber özellikle döneminde büyük bir yaygınlık kazanan bedîî sanatlara fazla yer vermemiş, sade ve akıcı bir üslûp kullanmıştır.

3.2. Medîh:

el-'Înâyâtî'nin kaynaklarda zikredilen şairlerinden hareketle medîhin, gazelden sonra ikinci sırada yer aldığı görülmektedir. Şairimiz büyük küçük, âmir memur herkesi överdi.⁴¹ Maddî durumunun da pek elverişli olmaması nedeniyle bazı methiyelerini salt maddî kazanç elde etmek için yazdığı ve bu kasideleri övdüğü kişilere göndererek gönüllerinden kopan bir miktarı kendisine göndermelerini istediği⁴² ifade edilmektedir. Bu iddianın gerçeklik payı olmakla birlikte, yazdığı her methiyesini bu bağlamda değerlendiremeyiz. Örneğin, el-'Înâyâtî, dostu el-Burînî'ye, sitem içeren 31 beyitten oluşan bir kasîde yazmış ve herhangi bir çıkar beklentisi olmaksızın onu duygu yüklü ifadelerle övmüştür:⁴³

وَأَيُّ لَآئِي الضَّيِّمِ إِلَّا مِنَ الهوى وَكَمْ عاشِقٍ سِيَمِ الهَوَانِ فَمَا أَيْ
 أَدُومٌ بِوُدِّي لِلْحَبِيبِ وَإِنْ حَفَا وَأَحْفَظُ عَهْدِي لِلصَّدِيقِ وَإِنْ نَبَا
 أَلَمْ بِهِ تَشْعِثَ حَالِي وَالْتَقِي بِأَخْلَاقِهِ خَيْرَ الرِّجَالِ المَهْدَبَا

⁴¹ Ebu'l-Vefâ' el-'Urdî, age, s. 121.

⁴² Fâris Ahmed el-'Allavî, *Ahmed el-'Înâyâtî Eşheru Şu'arâi Dimeşk ve Üdebâihâ*, Dimeşk, tsz., s. 31.

⁴³ el-Burînî, age, I, 101-103.

وَيَمْنَحْنِي عِلْمًا وَبِرًّا كَأَنِّي
أَرَى ابْنَ قُرَيْبٍ⁴⁴ مِنْهُمَا وَالْمُهَلَّبِ⁴⁵
عَتَبْتُ بِإِدْلَالِ الْمَقَرِّ بِدَيْبِهِ
فَكُنْ بِجَوَابِ الْمَانِحِ الْعَفْوِ مُعْتَبًا
فَإِنْ تَنْتَقِمُ لَمْ تُحْطِ أَوْ تَعْفُ لَمْ تَزَلْ
كَرِيمَ السَّجَايَا تَنْظُرُ الْعَفْوَ أَصُونًا

“Aşk dışında her türlü zulme boyun eğeni kınıyorum. Nice âşıkklar vardır ki harekete maruz kaldıkları halde ona rıza göstermişlerdir.

Beni incitse de sevgilime olan aşkımda devam ediyor, dostuma olan sadakatimi de muhafaza ediyorum uzakta olsa da.

Dağınıklığımla onunla gideriyorum, âlicenap kimselerin en hayırlısının ahlâkıyla buluşmaktayım.

Bana ilmini ve yardımını esirgememekte, karşımda sanki İbn Kureyb ve el-Mühelleb'i görüyorum.

Suçunu itiraf edenin deliliyle sitem ettim sana, sitem edene bağışlanması koşuluyla cevap ver.

Öç alsan da affetsen de güzel ahlâklı biri olarak bağışlamanın daha doğru olduğunu görürsün.”

Burada da el-İnâî'nin aynı zamanda arkadaşı olan el-Burî'nî'yi, salt ilmî kişiliği ve güzel ahlâkı nedeniyle herhangi bir çıkar beklentisi olmaksızın methettiğini söylemek mümkündür.

3.3. Mersiye:

Mersiye, şairlerin yakınlarını veya dost ve ahbablarından birini kaybettiklerinde onlarla ilgili üzüntü ve duygularını ifade eden bir sanat dalıdır. Bu sanat dalında şairimiz iki kaside yazmıştır. Birincisi İsmâil b. Abdülğanî b. İsmâil b. Ahmed en-Nâblûsî'nin⁴⁶ vefatı nedeniyle kaleme aldığı mersiyesidir. Şair bu mersiyesinde onun faziletli bir kimse olduğunu, Şam'ın büyük bir şahsiyeti yitirdiğini ve onu hiçbir zaman unutmayaacağını güzel ve akıcı bir üslûpla ifade etmektedir.⁴⁷

⁴⁴ Abdülmelik b. Kureyb el-Asmaî (122/740–216/831): Hârûn Reşîd döneminde Bağdat'a gelen daha sonra Basra'da vefat eden edip, dilci, gramerci, muhaddis ve fakih. Bkz. İbnu'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zehab fî Ahbâri men Zehab*, Thk: Abdülkâdir el-Amaût - Muhammed el-Amaût, I. bs., Dâru İbn Kesîr, Dimeşk, 1993, III, 76; Ömer Rıza Kehhâle, *age*, II, 320.

⁴⁵ Ebu'l-Kâsim el-Mühelleb b. Ahmed b. Ebî Safra el-Endelûsî (ö: 435/1044): el-Meriyye kadısı olup Endülüs'ün önde gelen âlim ve ediplerinden. Bkz. İbnu'l-İmâd, *age*, V, 76; Ömer Rıza Kehhâle, *age*, I, 158, III, 927.

⁴⁶ İsmâil b. Abdülğanî b. İsmâil b. Ahmed en-Nâblûsî (1017/1609–1062/1652): Dimeşki mutasavvıf ve şairlerden olan Abdülğanî en-Nâblûsî'nin babası olup Dimeşk'in önde gelen din âlimlerindedir. Bkz. Necmüddîn el-Gazzî, *el-Kevâkibü's-Sâire*, III, 130; el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-Eser*, I, 408; el-Burî'nî, *age*, II, 61; İbn Şaşu, *age*, s. 63; İbnu'l-İmâd, *age*, X, 630; Ömer Rıza Kehhâle, *age*, I, 369.

⁴⁷ Necmüddîn el-Gazzî, *el-Kevâkibü's-Sâire*, III, 134–135.

أَمْ تَرِ عَقْدَ الْفَضْلِ كَيْفَ تَبَدَّدَا
وَعَطَّلَ مِنْهُ إِذْ تَحَلَّى بِهِ الرَّدَى
أَرَى الدَّهْرَ يَرْمِي نَفْسَهُ بِمَصَائِبِ
وَيَهْدِمُ مَا مِنْ شَامِخِ العِزِّ شَيْدَا
لَقَدْ أَسْعَدَتْ عَيْنَايَ عَيْنِيهِ بِالْبِكََا
وَنَاوَحَتْ بِالشَّجْوِ الحَمَامَ الْمُغْرَدَا
لَقَدْ تَكَلَّفْتُ الشَّمَامُ وَاحِدَ عَصْرِهِ
عَقَمَنِ اللَّيَالِي مِثْلَهُ أَنْ تَوْلِدَا
وَلَمْ يَخْتَلَفْ فِي فَضْلِهِ اثْنَانِ إِنَّهُ
الْمَبْرَزُ فِي جَمْعِ الْعُلُومِ تَفْرِدَا
أَرَبَّ العُلَى إِنْ غَبَتْ عَنَا بَرِغْمَنَا
فَذَكَرْكَ فِينَا لَا يَزَالُ مَجْدِدَا
وَلَا زَالَ لِلْأَمْطَارِ قَبْرِكَ مَسْجِدَا
تَظَلُّ عَلَيْهِ رُكْعَا فِيهِ سَجْدَا

“Ölümün kendisini onunla süslediği fazilet gerdanlığının nasıl olup gittiğini görmüyor musun?

Zamanın kendisini belâlara duçar kıldığını ve mağrur durumda olan her şeyi yıktığını görüyorum ben.

Gözlerim gözlerini gözyaşıyla sevindirdi. Şakiyan güvercin büyük bir tasayla dövünüp durdu.

Kaybetti seni Şam çağının yegânesi, onun gibisini doğurmakta aciz kaldı geceler.

O fazileti hakkında hiç kimsenin ihtilâfa düşmediği kimseydi, bütün ilimlerde yegâne biriydi.

Yüce şeylerdi hedefi, hatıran daima aramızda yaşayacak, bize rağmen bizden aynlsan da.

Kabrin yağmur için hâlâ bir mescittir. Orada rükûa varıp secde ederler.”

İkinci ise, astronomi alanında faaliyet gösteren Ebû Bekr es-Sihyûnî'nin⁴⁸ ölümü üzerine kaleme aldığı mersiyesidir. Bu mersiyesinde onun ilmî kişiliğini, alanında ne kadar yetkin bir kimse olduğunu, uğraştığı alan nedeniyle yıldızların bile onun yasını tuttuğunu belirterek hasretiyle yanıp tutuştuğunu dile getirmektedir.⁴⁹

مَا زِلْتُ فِي كَمَدٍ مِنْ حِينَ مَرَّ عَلَيَّ
سَمِعِي بِأَنْ خُلِقَ الْإِنْسَانُ مِنْ كَبَدٍ
وَالنَّاسُ فِي هَذِهِ الدُّنْيَا مَارِبُهُمْ
شَتَى وَهَمٌّ مِنْ سَبِيلِ الْمَوْتِ فِي جُدَدٍ

⁴⁸ Ebû Bekr es-Sihyûnî (ö: 993/1585): Dimeşk'te yetişen astronomi alanında meşhur bir şahsiyet olup Sultan III. Murad döneminde İstanbul'da bir rasathane kurmak isteyen Takiyyüddîn b. Ma'rûf'un daveti üzerine İstanbul'a giderek ona birtakım tecrübelerini sunmuş daha sonra yeniden Dimeşk'e dönmüş ve orada vefat etmiştir. Bkz. el-Burînî, age., I, 276; Necmüddîn el-Gazzî, el-Kevâkibü's-Sâire, III, 94; İbnü'l-İmâd, age., X;629.

⁴⁹ el-Burînî, age., I, 277-278; Necmüddîn el-Gazzî, el-Kevâkibü's-Sâire, III, 95-96.

فعداً من آدم كم باد من عدد لم تغنهم كثرةُ الأموال والعُدَد
لهفي عليك أبا بكرٍ إذا احتجب الـ هلالٌ للصوم واحتاجوا إلى العدد
لهفي عليك لتقوم برعتَ به فاحتاج بعدك للتقوم من أودٍ
تبكيك بالنوء أحداق النجوم فلـ مريخ عين قد احمرت من الرمَد
لو كان للشمس حكم في تصرفها غاب وبعدك لم تطلع على أحد

"İnsanın (yüz yüze geleceği nice) sıkıntılar (zorluklar) içinde yaratıldığı sözü (ayeti) kulağıma çalındığı andan itibaren acı içindeyim.

Farklıdır insanlann bu dünyada gayeleri, tıpkı onları ölüme götüren yolların farklılığı gibi.

Âdem'den itibaren say, nice kimseler vardır ki malları ve zenginlikleri kendilerine bir yarar sağlamayıp yok olup gittiler.

Hasretim sana Ebû Bekir, şayet Ramazan hilâli gizlenirse insanlar sayıma ihtiyaç duyarlar.

Hasretim sana Ebû Bekir, senden sonrakiler ortaya çıkardığın takvime gereksinim duyacaklar.

Yıldızların gözleri kaybolurcasına sana ağlıyorlar, Mars'ın gözü de iltihaptan kızardı.

Şayet güneş bağımsız hareket edebilseydi, senden sonra yok olur ve bir daha da kimsenin üzerine doğmazdı."

el-'İnâyâtî'nin, mersiyelerine, kaybettiği kimsenin kendisinde bıraktığı acıyla başladığını, daha sonra vefat eden kişinin methine geçtiğini nihayetinde de ona dua ve niyazda bulunarak Allah'ın mezarını rahmetiyle sulaması dileğiyle bitirerek klâsik çizginin dışına çıkmadığını söylemek mümkündür.

Yine el-'İnâyâtî'nin mersiyelerinde dikkati çeken diğer bir durum da, bu dünyanın hiç kimseye kalmayacağı, mal ve mülkün bu dünyada kalacağı, nice zengin ve varlıklı insanın her şeyini bu dünyada bırakıp öbür âleme göçtüğünü belirterek ölüm ve dünyayla ilgili birtakım konulara yer vermiş olmasıdır.

3.4. Gurbet ve Vatan Özlemi (el-Hanînü ile'l-Vatan):

Yukarıda el-'İnâyâtî'nin çocukluğu hakkında bilgi elde edilemediği, Mekke'de doğması itibariyle hayatının ilk evrelerini Hicaz'da geçirdiği, sonraları oradan ayrılarak Dimeşk'e yerleştiği belirtilmişti. Vatan özlemiyle ilgili bir kasidesi bulunan el-'İnâyâtî, bu kasidesinde Hicaz'a duyduğu özlemi ayrılık acısını tasvir ederek şöyle ifade eder:⁵⁰

⁵⁰ Necmüddîn el-Gazzî, *Lutfu's-Semer*, I, 282.

وَأَعِثِّي يَا سَيِّدِي بِالتَّلَاقِي
رَبِّ حَلِّصْ مِنَ الْفِرَاقِ وَثَاقِي
مِن مَشْتُوقٍ إِلَّا نَوَى لِلْعِرَاقِ
مَا تَعْنَى رَكْبِ الْمَيِّ فِي حِجَازِ
لَيْتَ يَوْمَ الْفِرَاقِ يَهْوَى فَيَلْقَى
فِي الْهَوَى مَا لَقِيتَ يَوْمَ الْفِرَاقِ

"Ya Rabbil! Aynlık zincirinden kurtar beni ve benim kavuşmama yardım et ey efendim!

Irak'a giden bir âşıktan başka Hicaz'daki Mina yolcuları hatırlayıp zikretmediler, övgüde bulunmadılar.

Keşke aynlık günü de âşık olup sevgiyi tatsaydı da, aynlık günü çektiğim acıyı anlarsaydı."

Sıla özlemine konu alan bu kaside, el-'Înâyâtî'nin vatanına ne kadar özlem duyduğunu göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Sonuç:

el-'Înâyâtî, başta gazel olmak üzere medih, mersiye gibi alanlarda şiirler yazmıştır. Bu kasidelerinde sade ve akıcı bir üslûp kullanmış yapaylıktan uzak durmuş ve doğallığı tercih etmiştir. Yaşadığı asırda bedîî sanatlar mübalâğalı bir biçimde kullanılmasına rağmen onun şiirlerinde ancak gerekli görüldüğü yerlerde kullanıldığı görülmektedir.

XVI. yüzyılın son üç çeyreği ile XVII. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşayan ve Dimeşk'in önde gelen Arap şairlerinden birisi olarak kabul edilen Ahmed el-'Înâyâtî'yi, şiirlerinde yenilik sunmayan, ancak geleneksel Arap kasidesinin yapısını iyi bir şekilde muhafaza edebilen, şekilden ziyade anlama önem veren Osmanlı dönemi Arap şiirinin Dimeşk'teki önde gelen temsilcilerinden biri olarak değerlendirmek yerinde olacaktır.

OSMANLI DÖNEMİ ARAP ŞAİRLERİNDEN AHMED EL-'ÎNÂYÂTÎ

AHMED EL-'ÎNÂYÂTÎ: AN ARAB POET FROM THE OTTOMAN PERIOD

SÜİFD / 22

147

Mehmet Mesut ERGİN

In this study, it has been dealt with one of the Arab poets in the sixteenth century of the Ottoman period Ahmed el-'Înâyâtî, his life, works and explaining the poetic endeavors that the poet favoured such as love poetry, praise, elegy and poems home longing (nostalgia), as well as giving an analytical criticism of his poems from an artistic perspective.

Key Words: Arabic literature - Ahmad al-'Înâyâtî - Biography- Poem- The Ottoman period

من شعراء العرب في العهد العثماني: أحمد العناياتي
هذا البحث يتناول حياة الشاعر الدمشقي أحمد العناياتي الذي عاش في العهد العثماني
في القرن السابع عشر الميلادي. والآثار التي خلفها لنا، مع دراسة الفنون الشعرية المختلفة التي
تحدث عنها الشاعر من غزل ومديح ورثاء وحنين إلى الوطن، وذلك من نظرة نقدية لها.
الكلمات المفتاح: الأدب العربي، العربي، أحمد العناياتي، تراجم، الشعر، العهد
العثماني.